

Journal of Education Studies

Volume 12
Issue 4 April-June 1984

Article 7

April 2023

บทเรียนจากอดีต : ครูกับการพัฒนาชีวิตและสังคม

จิตรกร ตั้งเกษมสุข

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

ตั้งเกษมสุข, จิตรกร (2023) "บทเรียนจากอดีต : ครูกับการพัฒนาชีวิตและสังคม," *Journal of Education Studies*: Vol. 12: Iss. 4, Article 7.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.12.4.7

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol12/iss4/7>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

คนโดยทั่วไปมักมีความเข้าใจว่า โรงเรียนคือสถานที่สำหรับใช้สอนหนังสือให้นักเรียน และมักมีความเข้าใจกันด้วยว่า หน้าที่ของครูคือการสอนให้เด็กอ่านออกเขียนได้และคิดเลขเป็น แท้ที่จริง โรงเรียนมีความสำคัญกว่าการเป็นเพียงสถานที่สำหรับใช้สอนหนังสือมากมายนัก และหน้าที่ของครูก็ใช้จะมีแค่สอนให้เด็กอ่านออกเขียนได้และคิดเลขเป็นก็หาไม่ แต่การที่จะตอบได้ว่าโรงเรียนมีความสำคัญอย่างไร และครูมีหน้าที่อะไร เราจำต้องมองย้อนไปในอดีตเสียก่อนว่า ครูกับชุมชนเคยสัมพันธ์กันอย่างไร โรงเรียนกับชุมชนเคยมีความสัมพันธ์กันอย่างไร เคยเอื้ออาทรกันและกันอย่างไร จากนั้นจึงค่อยพิจารณาเห็นว่าปัจจุบันนี้ความสัมพันธ์นั้นได้บิดผันไปอย่างไรแล้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับชุมชน

ในอดีต เมื่อครั้งที่วัดยังเป็น “หัวใจ” ของชุมชนอยู่ วัดย่อมเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางปัญญา ตลอดจนเป็นผู้นำทางความคิดและการกระทำกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน ในครั้งกระนั้นการศึกษาของคนในชุมชนเน้นหนักไปในด้านคุณธรรมและจริยธรรม อันเป็นการศึกษาที่มุ่ง

บทเรียนจากอดีต : ครูกับการพัฒนาชีวิต และสังคม

จิตรกร ตังเกษมสุข

ผลในด้านจิตใจมากกว่าในด้านวัตถุ ยังผลให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน สมัคสมาน และพร้อมที่จะช่วยเหลือกัน คนในชุมชนเดียวกันมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วัดและชุมชนก็ประสานสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สมดังคำกล่าวที่ว่า

วัดจะมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย

บ้านจะสวຍเพราะมีวัดดัดนิสัย

บ้านกับวัดผลัดกันช่วยก็อวยชัย

ถ้าขัดกันก็บรรลยทั้งสองทาง

สมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน วัดจึงเป็นโรงเรียน ครูก็คือพระสงฆ์นั่นเอง เพราะเหตุนี้พระสงฆ์จึงมีบทบาทอย่างสำคัญในการชี้นำคน

ในชุมชน และมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างความสงบสุขในชุมชนด้วย คนในชุมชนเองก็หวังพึ่งความรู้ความเห็นของพระสงฆ์ มีปัญหาใดๆ เกิดขึ้นก็หวังพึ่งความเห็นของพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงเป็นครูของทุกคนในชนบท ธรรมเนียมเรียกพระสงฆ์ว่า “พระครู” ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ล่วงมาถึงทุกวันนี้ สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าตกใจ ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมตะวันตก อันเป็นอารยธรรมวัตถุนิยม ตามความเชื่อของตะวันตกนั้น เขาถือว่าวัดหรือโบสถ์เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นที่สถิตของพระผู้เป็นเจ้า และเขาถือว่าพระหรือบาทหลวงเป็นผู้ที่พระเจ้าเลือกสรรให้มาทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัด และระหว่างคนในชุมชนกับพระของเขาจึงเต็มไปด้วยพิธีรีตอง วัดในเมืองไทยทุกวันนี้ก็ดูจะกลายเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเข้าไปทุกทีแล้วด้วย ยิ่งเมื่อมีโรงเรียนแบบตะวันตกเกิดขึ้น วัดก็เลยแทบจะไม่มีบทบาทในด้านการศึกษาของคนในชุมชนเอาที่เดียว

อย่างไรก็ดี เมื่อแรกตั้งโรงเรียนขึ้น ก็ได้อาศัยตั้งขึ้นในวัด และได้อาศัยพระสงฆ์เป็นครู เพราะยังผลิตครูฆราวาสได้ไม่พอใช้ ในขณะนั้น

ศูนย์กลางการศึกษากับศูนย์กลางการศาสนาจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การที่เรียกกระทรวงที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในขณะนั้นว่า “กระทรวงธรรมการ” จึงนับว่าแยบคายยิ่ง เพราะเมื่อพิจารณาถึงกันจนถึงที่สุดแล้ว การศาสนากับการศึกษาในสังคมแห่งชาวพุทธ ก็คืออันหนึ่งอันเดียวกันนั่นเอง

ภายหลัง เมื่อโรงเรียนแยกออกมาตั้งนอกวัด มีฆราวาสเป็นครู วัดและโรงเรียนจึงห่างจากกันไปด้วย แม้จนชื่อของกระทรวงก็เปลี่ยนเป็น “กระทรวงศึกษาธิการ” ด้อยทั้งคำและด้อยทั้งความหมายกว่าเมื่อครั้งที่เรียกว่ากระทรวงธรรมการเป็นไหนๆ ที่น่าเศร้าใจก็ตรงที่โรงเรียนในสมัยหลังมานี้ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาและฝึกอบรมของคนในชุมชนได้อย่างกว้างขวางดังเช่นที่วัดเคยเป็นมาก่อน กล่าวคือ เมื่อก่อนนี้ วัดเคยเป็นแหล่งการศึกษาและฝึกอบรมของคนทุกเพศทุกวัย แต่โรงเรียนในสมัยหลังเป็นได้เพียงสถานที่สอนหนังสือให้เด็กนักเรียน แทบจะไม่มีผลต่อการศึกษาและฝึกอบรมของคนอื่นๆ ในชุมชนเลย อีกทั้งครูในโรงเรียนก็ไม่สามารถเป็นผู้นำทางปัญญาของคนในชุมชนได้ดังเช่นที่พระสงฆ์เคยเป็นมาก่อนด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนก็ฉาบฉวย ไม่แน่นแฟ้น

เหมือนเมื่อครั้งที่วัดยังเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาอยู่ ทุกวันนี้ โรงเรียนที่ชนบ้ายาว “โรงเรียนชุมชน” จะชนบ้ายาวไว้สำหรับดูแลเท่านั้น ความผิดพลาดดังที่ได้แสดงมานี้ สาเหตุสำคัญอยู่ที่ตัวครู ทั้งนี้เพราะครูในยุคหลังมานี้มักจะเข้าใจว่าหน้าที่ของตน คือ การสอนหนังสือให้แก่เด็กในโรงเรียนเท่านั้น ลืมไปว่าโดยแก่นแท้แล้วโรงเรียนคือศูนย์กลางแห่งการศึกษาของคนทั้งชุมชน และลืมไปว่าตัวครูนั้นโดยแก่นแท้แล้วต้องเป็นผู้นำทางปัญญาของคนทั้งชุมชนด้วย

ครูที่แท้นั้นมิได้มีบทบาทจำเพาะแต่ภายในรั้วโรงเรียน หากแต่ต้องให้การศึกษาแก่คนทั้งชุมชน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหญิงทั้งชาย หน้าที่ของครูมิได้อยู่ที่สร้างความก้าวหน้าให้แก่โรงเรียนเท่านั้น หากแต่ต้องเข้าไปมีบทบาทโดยตรงในการสร้างความก้าวหน้าให้แก่ชุมชน โดยส่วนรวมด้วย ครูต้องฉลาดพอที่จะหันกลับไปเรียนรู้จากวัดและพระสงฆ์ในอดีต การหันกลับไปแสวงหาบทเรียนจากอดีตที่จะช่วยให้ค้นพบคำตอบสำหรับแก้ไขความผิดพลาดในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

พึงตระหนักว่า ที่ประเทศไทยต้องกลายเป็นประเทศ “ทันสมัยแต่ไร้พัฒนา” (Modernization without Development) เจกเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็เพราะความก้าวหน้าทาง

วัตถุที่ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว นั้นมิได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของไทย เมื่อครั้งที่วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาและฝึกอบรมของสังคม วัดเคยทำหน้าที่หล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมบนพื้นฐานของพุทธธรรม แต่มาในปัจจุบันนี้ การศึกษากับการศาสนาแยกออกจากกัน โดยที่การให้การศึกษาในทุกวันนี้แทบจะไม่เกี่ยวกับพุทธธรรมเลย อีกทั้งโรงเรียนในปัจจุบันนี้ก็ไม่สามารถเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาและฝึกอบรมของคนในสังคมได้อีกด้วย ผลก็คือ คนไทยในยุคปัจจุบันแตกแยกเป็นกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ มากมาย โดยที่ความเชื่อนั้น ๆ ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธธรรมแต่อย่างใด เมื่อวัฒนธรรมแบบวัตถุนิยมอันฉาบฉวยของตะวันตกแพร่เข้ามา จึงสามารถครอบครองความรู้สึกนึกคิดของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ นั้นได้โดยง่าย สภาพดังว่านี้เริ่มขึ้นในสังคมเมือง แล้วค่อย ๆ กระจายออกไปสู่สังคมชนบทในที่สุด

การที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว เห็นมีแต่ต้องทำโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาและการฝึกอบรม โดยที่ศูนย์กลางนี้จักต้องตั้งอยู่บนพุทธธรรมเป็นสำคัญ นั่นคือ ครูจักต้องหันมาสนใจศึกษาพุทธธรรมกันอย่างจริงจัง และต้องการทางประสานการศึกษากับการศาสนาเข้าด้วยกัน โดยที่ครูจักต้องสามารถทำตัวให้เป็น

ผู้นำทางปัญญาของคนในชนบทได้อย่างแท้จริง ดังเช่นที่พระสงฆ์เคยเป็นมาแล้วในอดีต โรงเรียนกับชุมชนต้องประสานสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โรงเรียนจักต้องสามารถเป็นผู้นำในการสร้างเสริมความสงบสุขและความก้าวหน้าขึ้นในชุมชน โดยส่วนรวม โรงเรียนในยุคปัจจุบันจักต้องหันไปประยุกต์ใช้บทเรียนจากในอดีต ผนวกเข้ากับความรู้ใหม่ๆ ของสังคมยุคปัจจุบัน ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายหลักที่จะช่วยพัฒนาชุมชนโดยส่วนรวมเป็นสำคัญ

การหันกลับไปหาบทเรียนจากอดีต มิใช่การหันหลังเข้าคลอง และมีใช้การหลงอดีตดังที่ใครต่อใครมักเข้าใจกัน แต่หมายถึงการกลับไปแสวงหาพื้นฐานของความเป็นไทย เมื่อค้นพบพื้นฐานนั้นแล้วจะได้สร้างความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ขึ้นได้อย่างมั่นคงสืบไป การจัดการศึกษานั้น โดยเนื้อหาสาระแล้วเป็นกระบวนการสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าในด้านจิตใจ แต่เพราะในปัจจุบันกระบวนการศึกษามีได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทย อันมีพุทธธรรมเป็นรากแก้วเหมือนก่อน ดังนั้น แทนที่กระบวนการนี้จะสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าในด้านจิตใจให้กับคนไทย ก็กลับสร้างความสับสนในทางจิตใจให้กับคนไทยอย่างกว้างขวาง การหันกลับไปแสวงหาพื้นฐานของ

ความเป็นไทยจากอดีต ที่จะช่วยให้มองเห็นลู่ทางในการแก้ไขความสับสนในทางจิตใจนี้ได้

อุดมคติและอุดมการณ์ของครู

ในเมืองไทย โรงเรียนเป็นหน่วยงานราชการ และครูก็เป็นข้าราชการ (แม้แต่โรงเรียนราษฎร์และครูโรงเรียนราษฎร์ก็ต้องอยู่ในความควบคุมของราชการ) มีระเบียบต่างๆ ควบคุมอยู่มากมาย การดำเนินงานภายในโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นด้านบริหารบุคคล หรือด้านบริหารวิชาการ ล้วนมีระเบียบข้อบังคับต่างๆ คอยควบคุมอยู่ทั้งสิ้น จนอาจตราไว้ได้ว่าการจัดการศึกษาในโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาตามระเบียบราชการ โดยระเบียบราชการ และเพื่อระเบียบราชการ หากใช่เป็นการจัดการศึกษาตามความต้องการของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน แต่อย่างใดไม่

ความเป็นข้าราชการนั้นนับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้โรงเรียนกับชุมชนไม่อาจประสานสัมพันธ์กันได้อย่างแท้จริง และความเป็นข้าราชการนี้เอง ที่ทำให้ครูกับคนในชุมชนมีโลกทัศน์ที่แตกต่างกัน และมีเป้าหมายและวิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้น การที่ครูจะทำตัวให้เป็นครูของชุมชนอย่างแท้จริงได้ ครูจักต้องล้มความเป็นข้าราชการแต่ต้องระลึกอยู่เสมอว่าตนคือสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน ความแตกต่างระหว่างครูกับสมาชิกคน

อื่นๆ ในชุมชน ต้องมีใช้ความแตกต่างในด้านสถานภาพทางสังคม แต่ต้องเป็นความแตกต่างในด้านการรับผิดชอบ กล่าวคือ ครูจกต้องรับผิดชอบในด้านการเป็นผู้นำทางความคิดและการกระทำของคนในชุมชนให้จงได้ แต่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ครูมักจะแสดงความเป็นผู้นำของชุมชนในด้านสถานภาพทางสังคม อันได้แก่การเป็นผู้นำในด้านความเป็นอยู่ เช่น การมี วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น ชุดรับแขกหุๆ และรถยนต์ เป็นต้น ครูที่ไม่มีสิ่งของเหล่านี้ อยู่ในบ้านมักจะรู้สึกไม่สบายใจ และรู้สึกตนว่าตนต่ำต้อยน้อยกว่าคนอื่นๆ ในชุมชน จึงต้องกระเสือกกระสนหาทางสะสมเครื่องอำนวยความสะดวกสบายเหล่านี้เข้าบ้านอย่างสุดความสามารถ แม้จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็ต้องยอม การที่ครูมุ่งแต่จะยกสถานภาพทางสังคมของตนให้สูงขึ้นดังกล่าวนั้นเอง ทำให้ครูละเลยความรับผิดชอบต่อที่แท้จริงของตน นั่นคือ การเป็นผู้นำทางปัญญาของคนในชุมชน แต่กลายมาเป็นผู้นำทางวัตถุ อันเป็นการนำที่นับวันแต่จะพาคนในชุมชนไปสู่ความยากจนหม่นหมองและความหายนะ

ขณะนี้เมืองไทยกำลังต้องการผู้นำทางปัญญา ผู้นำทางปัญญาในที่นี้หมายถึงผู้ที่มองเห็นสภาพปัญหาและความต้องการของคนใน

ชุมชนอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอย่างทะลุปรุโปร่ง เป็นผู้ที่มีมองเห็นข้อดีข้อเสียของอดีต และสามารถนำเอาบทเรียนจากอดีตมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขความผิดพลาดในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวโดยสรุป ผู้นำทางปัญญาที่เมืองไทยกำลังต้องการอยู่อย่างยิ่งในขณะนี้ คือผู้ที่รู้จักอดีต เข้าใจในปัจจุบัน และมองเห็นว่าควรจะสร้างสรรค์อนาคตที่ดีงามได้อย่างไร ผู้นำทางปัญญาดังว่านี้เราจะได้มาจากไหน คำตอบก็คือ ครูนั่นเอง จกต้องทำหน้าที่ผู้นำทางปัญญาของชุมชน ดังนั้น ครูจกต้องปฏิวัติโลกทัศน์ของตนเสียใหม่ ต้องเปลี่ยนจากการเป็นผู้นำทางวัตถุมาเป็นผู้นำทางปัญญา การเรียกร้องเอากับครูดังพรรณนามานี้ อาจฟังดูเป็นอุดมการณ์เหลือล้น แต่ถ้ามองไม่เรียกร้องเอากับครูแล้ว ยังมีใครให้เราเรียกร้องได้อีกเล่า ในยุคสมัยที่คนกำลังไร้อุดมคติเฉกเช่นในปัจจุบันนี้ ครูจกต้องมีอุดมคติอย่างยิ่ง ในขณะที่คนในสังคมกำลังไร้ความกล้าหาญทางจริยธรรม ครูจกต้องมีความกล้าหาญทางจริยธรรมอย่างยิ่งมิใช่หรือ

เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ โรงเรียนเกือบทั้งหมดมักจะดำเนินงานไปวันหนึ่งๆ ตามระเบียบราชการ หรือเพียงแค่ไม่ให้ขัดต่อระเบียบราชการ โดยที่ครูในโรงเรียนก็หาได้มี

อุดมคติในการทำหน้าที่แต่อย่างใดไม่ ไม่เคยคิดที่จะไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน แม้แต่เด็กนักเรียนที่ตนสอนอยู่ ก็ไม่คิดที่จะปลูกฝังความคิดอ่านที่ดีงามอะไรให้เป็นพิเศษ ครูที่ไร้อุดมคติเช่นนี้ มีคุณค่าต่อการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้กับชุมชนน้อยที่สุด และหาควรเรียกว่าครูอีกต่อไปไม่ หากควรเรียกเสียใหม่ว่า “คนรับจ้างสอนหนังสือ” จึงจะสาสมที่น้ำจะได้ตราไว้เป็นข้อสังเกตด้วย ก็คือ ทุกวันนี้มีข้าราชการครูมากมาย มีอาจารย์ ๑, ๒, ๓ มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ มีอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการ มีหัวหน้าการ มีศึกษาธิการ มีคนที่เรียกตัวเองว่าเป็นนักวิชาการ แต่เมืองไทยกำลังขาดแคลนครูอย่างที่สุด

สรุป

การจะพัฒนาการจัดการศึกษาในโรงเรียนให้มีผลเอื้ออาทรต่อชุมชน ไม่จำเป็นต้องอาศัยยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ลึกลับซับซ้อนอะไร

เลย ข้อสำคัญอยู่ที่ครูต้องมีอุดมคติและอุดมการณ์ มีความจริงใจและจริงใจ และมีความเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนลงบ้าง ครูจักต้องเป็นครูที่แท้ คือต้องสามารถนำคนในชุมชนได้ทั้งในด้านการคิด และการกระทำ มีความสำนึกที่กว้างไกลออกไปกว่าการมุ่งแต่จะเอาตัวรอดไปวันหนึ่งๆ ในยุคที่สังคมไทยกำลังเต็มไปด้วยคนที่เห็นแก่ตัวนี้ ครูจักต้องเห็นแก่ตัวให้น้อยที่สุด คิดและทำเพื่อส่วนรวมให้มากที่สุด เมื่อครั้งที่วัดและพระสงฆ์ยังเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาของชุมชน โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูของคนในชุมชนอยู่นั้น ท่านคิดและทำเพื่อประโยชน์สุขของคนในชุมชนเป็นที่ตั้ง จึงได้รับความเคารพและศรัทธาจากคนในชุมชนอย่างสูง ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าเราเรียกร้องให้ครูในปัจจุบันนี้ปฏิบัติตนให้ได้เหมือนพระสงฆ์เราเพียงแต่เรียกร้องให้ครูหันกลับไปศึกษาจากความสำเร็จของพระสงฆ์ในอดีต แล้วนำมาเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบันบ้างเท่านั้น